

Voeren crisissen de pen?

Door Zana Bulteel

Iedereen komt in het leven in aanraking met een crisis. Persoonlijke crisissen en crisissen veroorzaakt door externe factoren wisselen elkaar voortdurend af. De grond onder onze voeten begint te trillen en we worden meegenomen in een wilde orkaan, niet wetend waar we zullen terechtkomen. In 2020 was daar - al dan niet plots - COVID-19. De wereld viel stil. Twee jaar later, tijdens de naschokken van de coronapandemie, lijkt de ene crisis de andere op te volgen. Oorlog, stijgende energieprijzen, opstanden, het schrappen van subsidies in de kunstensector, ... Vanuit die laatste sector bevroegen we vijf auteurs over de crisissen in hun leven. Is er zonder kunst bezieling, vernieuwing en vooruitgang? Bestaat er wel kunst zonder crisis?

MARIT STOCKER

Actrice, fotografe en theatermaakster Marit Stocker, heeft ons heel wat te vertellen. Samen met de Hartenspelers en haar collega's, onder wie haar man Stefan Perceval, vormt ze het kloppend hart van de theaterwerkplaats en het gezelschap HETGEVOLG in Turnhout. In haar functie als artistiek medewerker wil Marit kwetsbare mensen hun innerlijke kracht opnieuw laten ontdekken via het plezier van het spel. Recent begon ze aan het schrijven van haar eerste theaterstuk, *Ik, Israels*. Daarbij zet ze haar eerste stappen in de wereld van het auteurschap.

Ik, Israels is het eerste theaterstuk dat je schrijft. Het is meteen ook een heel persoonlijk verhaal. Jouw persoonlijke identiteitscrisis?

Ja, toch wel. *Ik, Israels* is een persoonlijk familieverhaal van mijn Joodse overgrootmoeder, Henriette Israels, die tijdens de Tweede Wereldoorlog naar Zwitserland vluchtte. Haar vlucht heeft haar in leven gehouden, maar

had een ongelofelijke weerslag op onze familie en haar dochtertje, mijn oma. Met de voorstelling wil ik aantonen hoe lang een familietrauma blijft hangen en doorsijpelen van generatie op generatie. Toen mijn man en ik naar België verhuisden, ging ik met HETGEVOLG theater maken rond verhalen van mensen die allemaal hun thuisland achtergelaten hebben. Uiteindelijk vond ik het tijd worden om mijn familieverhaal te vertellen, maar kreeg koude voeten. Ineens was het zo persoonlijk en moest ik in mijn eigen smurrie gaan kijken. Voelen dat iets waar is, is eng. Stefan zei me: "Begin er gewoon eens aan." En voilà, ik ben mijn eerste theatervoorstelling aan het schrijven nu.

Onlangs besloot Antwerpen geen projectsubsidies meer toe te kennen voor de komende drie jaar. Wat doet deze beslissing met jou?

Ja, een afschuwelijke beslissing die een vreselijke impact zal hebben op vlak van economie en welzijn. Nu goed, wie kan het in tijden als deze, met de energiecrisis en de

"Kunst werpt een andere kijk op gebeurtenissen en gevoelens. Het is noodzakelijk dat dat er is." Marit Stocker

Marit Stocker

© Sophie Silbermann

andere verschuivingen, nog betalen om naar het theater te gaan? Mensen hebben het geld niet meer om het risico te lopen naar iets te gaan kijken waarvan ze niet volledig overtuigd zijn dat het fantastisch is. Daarnaast mogen we de impact van deze beslissing op onze mentale gezondheid niet onderschatten. Kunst werpt een andere kijk op gebeurtenissen en gevoelens. Het is noodzakelijk dat dat er is. Het is ingewikkeld in onze maatschappij wanneer iemand met iets zit. Zeker bij mensen die al in een kwetsbare situatie verkeren. Dat moet dan precies meteen opgelost worden of zo. Onze acteurs, de Hartenspelers, voelen zich door ons en het publiek gehoord doordat ze de fysieke en mentale ruimte krijgen om zich te ontplooiën. Ze ontwikkelen een stem en krijgen hun eigenwaarde terug. Ons werk met HETGEVOLG snijdt langs twee kanten. Op die manier betalen we ook terug aan de maatschappij.

Hoe kijk jij naar de toekomst?

Als kunstenaar heb ik een maatschappelijke rol te vervullen. Dus de toekomst van het theater... Ga als kunstenaar in gesprek met datgene wat je omgeeft en vandaaruit creëert. Ga jezelf afvragen: wat is er vandaag relevant om te vertellen? Wie zijn de mensen die nu leven? Ik wil samen met de Hartenspelers blijven bewegen en voorstellingen blijven maken die voor iedereen van belang zijn.

Tips voor jonge theaterschrijvers?

De ultieme tip is: blijf bij jezelf en censureer jezelf niet! Ga op zoek naar dat hele diepe, stille stemmetje dat je liever wilt negeren en schrijf het meteen op. Als je kan, betrek dan anderen in je wereld. Besef dat je ook maar één van de velen bent. Zoek je publiek en ga in gesprek met elkaar.

HARM LOGGHE

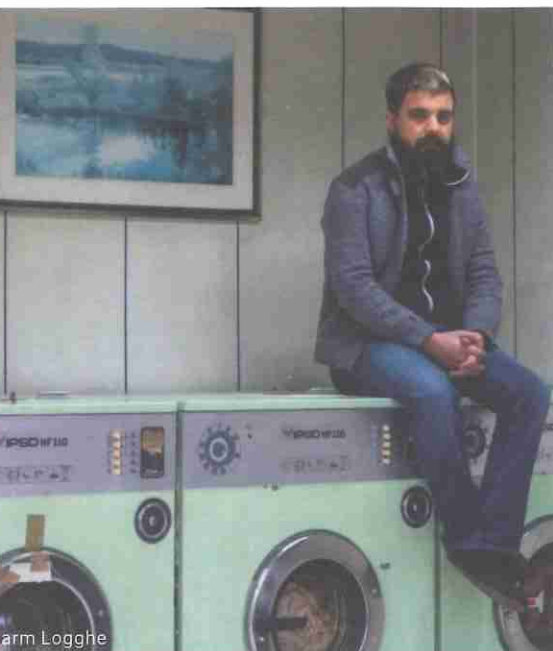
Na het hartelijke onthaal van zijn eerste dichtbundel *Dood is Punk* (2018), schreef Harm Logghe tijdens de coronacrisis zijn tweede dichtbundel *Een Propere Onderbroek* (2021). In tegenstelling tot zijn eerste werk kijkt hij in *Een Propere Onderbroek* met een tedere blik op de "verschetenheid" en schoonheid van het leven. Met de harde kantjes wat zacht gestreken en de ware welkomstmat uitgerold voor alle vormen van menselijke kwetsbaarheid, blikt Harm Logghe terug op de turbulentie van de afgelopen twee jaar.

Onlangs werd er een heftige beslissing genomen vanuit de regering in Antwerpen. Wat doet dat met jou?

Niet veel eigenlijk. Dat is iets dat al lang bezig is en dat in Antwerpen nu een climax kent. Naast de stedelijke politiek is men op hoger niveau al veel langer de kunsten aan 't pesten. De kunsten moeten en zullen de kop ingedrukt worden. Natuurlijk niet meteen, maar door het langzaam te doen verstikken. We moeten echter oppassen dat we niet in een slachtofferrol kruipen, maar onze mond blijven opendoen en niet te veel meegaan in hun beleid. We kunnen het best kunst blijven maken. Kunst is voor iedereen, en zolang er kunst is gaan we altijd iets kunnen doen met de maatschappij.

Je laatste dichtbundel, *Een Propere Onderbroek*, publiceerde je tijdens de coronapandemie. Schrijven is een beetje alleen zijn. De laatste twee jaar werd dat gevoel verdriedubbeld. Hoe ben je daar als schrijver mee omgegaan?

Ik vond dat zalig (*lacht*). Natuurlijk heb ik ook wel eens gevloekt, maar ik heb twee jaar ook heel erg genoten. Ik woonde toen nog in Brugge en daar kon ik dan dwalen door een lege stad en mensen die ik niet kende ontmoeten vanop een veilige afstand. Eigenlijk vond ik dat écht heel mooi. Tijdens die periode heb ik ook heel veel kunnen

schrijven! Ik heb dagen aan een stuk van acht tot vier achter mijn typemachine gezeten. Soms kwamen daar dingen uit als een mooie zin of twee mooie woorden. Soms kwam daar een gedicht uit, maar ook soms helemaal niets (*lacht*). Ik ben echt wel bezig geweest met het puur schrijven.

“Zien de inhoud van je werk vermoed ik dat het huidige nieuws uit het buitenland toch binnenkijkt?”

vind het verschrikkelijk dat een heerser bommen smijt in een land en het is verschrikkelijk dat vrouwen verplicht worden dingen te doen die ze niet willen en het moeten kopen met de dood als ze dat niet doen, maar om daar een mening over te hebben... Ik denk dat we echt onderscheid moeten leren maken tussen iets over een gebeurtenis zeggen en een mening hebben over die gebeurtenis. Om te vermijden dat het ergs dat vandaag gebeurt zich niet herhaalt, kunnen we beginnen met aandachtig en, met een beetje geluk, empathisch te zijn naar je naaste omgeving. Vroeger was ik kwader en deed ik meer aan protesteren. Met ouder worden heb ik geleerd om te vinden en me de vraag te stellen of ik het wel goed kan weten, en zo ja, of ik het dan wel goed begrepen heb. Ik probeer ik vooral de nonkel te zijn die de kinderen in hun familie toch een beetje voorbereidt op de wereld door op een heel speelse en creatieve manier met hen om te gaan. Het is altijd wel iets en het zal niet stoppen. Er is een pandemie geweest, er is de oorlog in Oekraïne en de rust in Iran. Daarvoor was het IS, de wantoestanden in Syrië, de financiële crisis en nog daarvoor was het de oorlog in Irak en 9/11. Er is altijd wel iets. We moeten

“We moeten oppassen dat we ons niet laten afleiden door een crisis, maar mooie momenten vinden rondom ons. Ik geloof dat echt.” Harm Logghe

oppassen dat we ons niet laten afleiden door een crisis, maar mooie momenten vinden rondom ons. Ik geloof dat echt.

Is er iets dat je meegenomen hebt voor jezelf uit de coronacrisis?

Doe rustig voort. Blijf bij jezelf en wees lief voor de mensen rondom je. Dat is iets waar ik sinds corona echt heb aan gewerkt. Je geraakt nergens door op alles en iedereen kwaad te zijn. Misschien leer je wel gezond koken en op een andere manier voor jezelf te zorgen. Leer soms geen mening te hebben en de verwondering nog te koesteren.

ARNE DE LOORE EN ASTRID VANDENDAEL

Schrijver Arne De Loore en illustrator Astrid Vandendael leerden elkaar net voor de uitbraak van de coronacrisis kennen op het KASK. Beiden voelden dat ze elkaar perfect aanvulden en hun prille vriendschap floreerde al gauw tot een heuse creatieve samenwerking. Hij schreef, zij tekende. Het duo's eerste boek *Jub en zijn traan* (2022) werd een hit bij zowel kinderen als volwassenen. Geschreven doorheen de verschillende lockdowns, gingen Arne en Astrid op zoek naar het geluk (ja, ook soms met een traan) bij kinderen.

Jullie boek *Jub en zijn traan* kwam dit jaar uit, maar werd geschreven tijdens de lockdown. Hoe hebben jullie dat gedaan?

Arne: Omdat wij beiden alleen woonden, besloten we elkaars buddy te zijn tijdens de eerste lockdown. Wat we toen vaak deden, was samen eten en werken. Ik herschreef live de teksten en Astrid schetste ter plekke wat ik dan voorlas.

Astrid: Voor ons was de intieme samenwerking heel belangrijk. Zeker als je gevoelige teksten herwerkt of passende illustraties moet maken. We woonden ook maar een straat van elkaar, dus de samenwerking verliep heel organisch.

Arne: Nadien is die manier van samenwerken gewoon blijven plakken. Wat heel fijn is.

Jub en zijn traan bespreekt moeilijke emoties als verdriet en angst. Jongeren en kinderen, maar ook volwassenen worstelden met die emoties tijdens de pandemie. Is dat iets wat jullie verhaal beïnvloed heeft?

Astrid: Onbewust zal corona invloed gehad hebben op ons schrijven. We hebben allemaal die twee jaar beleefd en doorstaan. Iedereen voelde zich wel wat verloren en verdwaald.

Arne: Voor ons is het thema verdriet heel universeel. De coronacrisis heeft het natuurlijk wel een andere lading gegeven. Tijdens de lockdowns gingen mensen echt doelbewust op zoek naar tijdsbesteding om maar niet te moeten denken aan de mensen die ze verloren waren of om hun eenzaamheid tegen te gaan. *Jub en zijn traan* gaat vooral over wenen en alle aspecten en gevoelens die daarbij komen kijken, zowel de positieve als de negatieve.

“Als je gevoelige teksten herwerkt of passende illustraties moet maken, is een intieme samenwerking heel belangrijk.”
Astrid Vandendael

Arne De Loore en Astrid Vandendael

Dat is ook echt de boodschap van het boek: een traan, in welke vorm dan ook, is meer dan oké. Daarom ook de keuze om *Jub*, een naïef *blobke*, de wereld in te sturen en hem op zijn pad voor het eerst verdriet en alle aspecten daarvan te laten ontdekken.

Er zijn veel verschuivingen gebeurd de laatste twee jaar op vlak van schrijven. De nadruk werd op sociale media gelegd. Hebben die verschuivingen jullie originele plan beïnvloed?

Astrid: Wij zijn eigenlijk heel non-actief geweest op sociale media en hebben braaf en traditioneel een e-mail gestuurd naar onze uitgeverij (*lacht*). Mijn tekeningen en Arne zijn schrijven halen heel weinig elementen aan van onze hedendaagse cultuur. Bij *Jub* wilden we iets universeels aankaarten en gebruiken om ons verhaal te vertellen. Vandaar de keuze om een boek te maken. Misschien dat we over een paar jaar wel meer willen gaan experimenteren met andere media.

Arne: In het wisselen van indrukken en ideeën zijn we wel gegroeid, wat wel door corona in gang werd gestoken. In de lockdown-periode heb ik onder andere TikTok ontdekt. Die hedendaagse invloeden gebruik ik veel meer voor mijn job bij Ketnet, omdat het daar nodig is om snel te zijn en in te spelen op waar de jeugd mee bezig is. Toen Astrid en ik *Jub en zijn traan* schreven, was er tijd om het verhaal op een eerder traditionele manier te vertellen.

Veel mensen zijn tijdens de lockdowns begonnen schrijven. De uitgeverijen werden overspoeld door manuscripten. Dat van jullie werd wel geselecteerd. Wat denk je dat het verschil maakte?

Arne: Wij hebben het geluk gehad dat we onszelf presenteren aan de uitgeverij als duo. Maar dat dat de reden was dat ze ons gekozen hadden, hoorden we pas later, op onze boekvoorstelling (*lacht*).

Astrid: We hebben een heel droge e-mail gestuurd met als inhoud: “Wij hebben een idee en we denken dat hier iets in zit. Bestand in bijlage.” Het was op het juiste moment op de juiste dag. Nu hebben we alweer enkele andere projecten in het vooruitzicht!

HALEH CHINIKAR

Oorspronkelijk geboren in Rasht, Iran, is kunstenares en poëet Haleh Chinikar nu ontzettend actief in de Brusselse metropool. Van jongs af aan gaat de dichteres aan de hand van het lichaam, textiel en taal op zoek naar uitdrukingsvormen voor haar vragen over de wereld, haar eigen identiteit en haar emoties. In 2021 schreef ze de dichtbundel *Où est ma maison?*. Onlangs bracht ze samen met het M-A Collective *Ici, un deuil* (2022), een zeer intieme, heftige performance over de wandaden tegen vrouwen in haar thuisland Iran.

@HalehChinikar

“Je moet in de zwarte lucht kijken om de sterren te zien. Maak die langere weg om uiteindelijk thuis te komen.” Haleh Chinikar

Wat is een crisis voor jou?

Ik denk dat dat voor mij is wanneer je de voeling met jezelf verliest. Wanneer je alles vluchtig en wazig ziet. Dat is waar ik nu ben. Op dit punt in mijn leven, terwijl ik al maanden in een totale crisis met mezelf leef, blijf ik mezelf steeds positieve mantra's voorhouden. Het enige wat ik op dit moment wil, is dat mijn dierbaren en ikzelf veilig zijn en in goede gezondheid verkeren. Het is geen kwestie van controle hebben over dingen, maar om stap voor stap vooruit te gaan. Vraag jezelf af: 'Oké, wat moet ik doen om hieruit te komen? Wat is de zonnige kant hiervan?' Ik denk dat externe factoren je tot het uiterste kunnen drijven. Externe en interne factoren zijn inwisselbaar en beïnvloeden hoe je naar de wereld kijkt.

Je werk is sterk gebaseerd op de vraag: wat is mijn identiteit? Hoe ga je daarmee om?

Ik heb Iran 15 jaar geleden verlaten, toen ik 20 jaar oud

was. Een groot deel van mijn volwassen leven, mijn volwassen 'zijn', is hier gevormd. In ballingschap zijn we hier niet thuis, maar in Iran zijn we dat ook niet. In België vragen mensen me altijd waar ik vandaan kom op basis van mijn accent. In Iran ben ik geen Iraniër meer. Na zoveel jaren ben ik veel veranderd. Identiteit is inderdaad een groot deel van mijn werk, want uiteindelijk bestaat niemand uit slechts één identiteit. Als je van land verandert, moet je jezelf in het begin bewijzen. Dat is echt *fucking* moeilijk eigenlijk! We hadden een interview met het M-A Collective in Le Soir. De journalist vroeg ons: "Waarom zijn jullie vijf naar een ander land gekomen?" Ik koos ervoor Iran te verlaten omdat ik vrijheid van meningsuiting wilde hebben. Ik leefde in een systeem dat me niet toeliet te dragen wat ik wilde dragen of te zeggen wat ik wilde zeggen. Nu schrijf ik in mijn moedertaal Farsi, maar ik kan me ook uitdrukken in het Frans en Engels. Die drie zijn mijn liefdestaal!

Je bent geboren en getogen in Iran. Hoe beïnvloeden de huidige protesten in Iran je werk?

Het is momenteel erg hectisch. Het begon op 16 september 2022, toen de zedenpolitie een meisje genaamd Mahsa Amini doodde omdat ze haar verplichte hijab niet correct droeg. Sindsdien is het echt een opstand geworden. Op dit moment niet thuis kunnen zijn, is echt moeilijk voor mij. Het enige wat ik nu wil, is in Iran mee protesteren met de mensen op straat. Ik wil mijn hijab afdoen en op straat stappen! Tevens heb ik mijn verantwoordelijkheid als kunstenaar hier. Wat ik en het M-A Collective nu doen, is al onze woede en onmacht in dienst stellen van onze performance. Ik probeer deze innerlijke woede te vertalen in creatie, zodat ik mensen kan bereiken.

Zijn er voorwaarden voor jou om te schrijven en te creëren?

Een kunstenaar zijn en van je kunst kunnen leven is iets wat in onze samenleving nog steeds erg ingewikkeld is. Vandaag zou ik niet van mijn kunst alleen kunnen leven. Daarom heb ik een bijbaantje waarmee ik mijn huur kan betalen. We hebben het idee dat kunstenaars geen geld mogen vragen voor kunst, maar dat is onzin, want wat we maken is ons werk. Ons werk heeft waarde en werk betekent betaald worden. Natuurlijk doe ik dit niet voor het geld, maar ik heb geld nodig om te leven. Dat is toch een belangrijke vereiste om dit te kunnen blijven doen.

Hoe erg moet een situatie zijn voordat het schrijven of creëren in de weg zit?

Er is een punt waarop ik niet meer kan creëren. Het is moeilijk om het concreet aan te wijzen, maar wanneer ik vermijd om naar de studio te gaan, of naar de studio ga, maar niet in staat ben om te creëren... Dat is wanneer ik weet dat ik mentaal geblokkeerd zit. Maar nogmaals, je moet in de zwarte lucht kijken om de sterren te zien. Maak die langere weg om uiteindelijk thuis te komen.